

BOROS ZSUZSA

Német fogságból menekült francia hadifoglyok Magyarországon a második világháború alatt

1940 novemberében Dampierre követ, Vichy-Franciaország magyarországi képviselője felvilágosítást kért a magyar kir. Külügyminisztériumtól két, a határon letartóztatott, német táborból megszökött francia hadifogoly további sorsát illetően.¹ Ez az első említés dokumentumainkban a világháború során Magyarországra menekült francia hadifoglyokról. A magyar hivatalos szervek kezdetben tanácstalanul néztek szembe a kényes problémával: mi történjék a menekültekkel?

Pedig a hitleristák elől menekültek kérdése önmagában nem jelentett új problémát, hiszen Lengyelország lerohanása után, 1939—40-ben, katonai és polgári menekültek tíz- és tízezrei özönlöttek át Magyarországra. A menekültek jó része a magyar szervek segítségével tovább szökött Jugoszlávián keresztül (kb. 110 000), s szövetséges haderőkhöz csatlakozott. A többiek pedig (számuk kb. 25 000-re tehető) a háború végéig Magyarországon találtak menedéket.² A lengyel menekültek táborokban nyertek elhelyezést, viszonylag szabadon mozoghattak, rendszeres illetményben és ellátásban részesültek, nagy részük később munkát vállalt. A lengyel menekültek azonban nem egészen ugyanazt a problémát jelentették — tekintettel a Lengyelország és Magyarország között hosszú idő óta fennálló hagyományosan jó államközi kapcsolatokra, melyet a két nép is élénken ápolott — mint a Magyarországgal ellenséges Franciaország állampolgárai.

Köztudott, hogy a két világháború között a francia—magyar államközi kapcsolatok meglehetősen hűvösek, sok esetben ellenségesek voltak. Franciaország, az első világháborút lezáró békék fő szerzője, s a versailles-i béke megkötése után, az európai status quo fenntartására szövetségre lépő, Magyarországgal határos ún. kisantant államok patrónusa volt.

A nem túlságosan barátságos francia—magyar kapcsolatok terén 1939 szeptembere, a világháború kitörése egyelőre nem hozott negatív irányú változást. Sőt. Bár Magyarország egyre inkább elkötelezte magát a náci Németország oldalán, a háborús konfliktus kezdetén tanúsított magatartását a nyugati hatalmak kedvezően értékelték. Magyarország ugyanis „nem hadviselő”-nek nyilvánította magát, s a leghatározottabban ellenszegült annak a német kérésnek, hogy átengedje országa területén a Lengyelország ellen felvonuló német csapatokat, ezt követően pedig menedéket adott a hitleristák elől menekülő lengyeleknek.

Franciaország és Magyarország között a diplomáciai kapcsolatok változatlanul fennmaradtak. 1940 februárjában még jelentős francia—magyar kereskedel-

¹ OL K 63 1940/11 t. 93 cs.

² Pontos adatok nem állnak rendelkezésre. Vö.: *Lagzi István*: Adatok az 1939 őszi Magyarországra menekült lengyel katonák evakuációjának történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények, 1973. 4. sz.

mi egyezményt kötöttek, 1940 márciusában pedig — Horthy kormányzó jelenlétében — nagy sikerrel vendégszerepelt Budapesten a Comédie Française együttese. A magyar sajtó és közvélemény — a szélsőjobb kivételével — részvétellel kísérte Franciaország élet-halál harcát s összeomlását, annál is inkább, mivel a magyar politikai vezető réteg még ha örült is a versailles-i béke megalkotója vereségének — aligha volt előtte kétséges, hogy Németország túlzott megerősödése Délkelet-Európában is súlyos következményekkel jár.

A háborús konfliktus első éveiben — a Németországgal való szövetség fenntartása mellett (Magyarország 1940 novemberében csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez), mely a már német segítséggel megvalósult, s még remélt területi revíziók elnyerését célozta — részben pedig a szélsőjobb túlzott megerősödésétől tartva az országon belül — a magyar politikai vezetés, Teleki Pál miniszterelnökkel az élén, továbbra is minden áron igyekezett elkerülni a nyugati hatalmakkal való nyílt szakítást. Ez Franciaország esetében annál is könnyebb volt, mert 1940 nyarától a hivatalos Franciaországot egy ideig csak a németekkel kollaboráló vichyi kormány képviselte. S bár Franciaország a Magyarországgal szövetséges Németország ellensége volt, a hivatalos francia—magyar kapcsolatok két — ha gyökeresen más eredetű is — de adott helyzetében sok hasonlóságot mutató rendszer igen szívélyes, de ugyancsak csekély jelentőségű viszonyát tükrözték. E kapcsolat leglényegesebb eleme időnkénti tapasztalatcsere volt a németekkel szemben követendő magatartást illetően.^{2a} A hivatalos Franciaország és Magyarország kül- és belpolitikai orientációját tekintve még sohasem állt annyira közel egymáshoz, mint Vichy-Franciaország és Horthy-Magyarország.

Ilyen politikai légkörben kellett tehát állást foglalni a magyar hivatalos szerveknek és választ adni a francia követnek a francia hadifoglyok további sorsára vonatkozóan. A tárcaközi tárgyalások során háromféle megoldás lehetősége merült fel: 1. kiszolgáltatni őket a németeknek, 2. kiutasítani a hadifoglyokat és áttenni a határon (nem német területen), 3. internálni zárt helyen, mely célra valamelyik lengyel tábor látszott a legalkalmasabbnak.³ A nemzetközi jog szerint, a hágai és genfi egyezmények értelmében a semleges országnak szabadlábban kell hagyania azokat a megszállt hadifoglyokat, akik területére lépnek, tartózkodási helyüket azonban kijelölheti.

A nemzetközi jogszabályok paragrafusait azonban eltérően lehet értelmezni, kényszerítő erő híján még békeidőben sem lehet garantálni betartásukat, 1940 vége pedig éppen nem az az időszak volt, amikor különösen becsben tartották volna a törvényességet. A magyar hatóságok végső döntésében tehát — ha hivatkoznak is a nemzetközi szabályozásra — elsősorban külpolitikai szempontok lesznek a mérvadók. A tárgyalások során világosan kitapinthatók a magyar államapparátuson belüli ellentétek. A külügyminisztérium teljesen elveti az első megoldást, arra való hivatkozással, hogy Magyarország nem áll hadiállapotban Franciaországgal. Tárgyalási alapként csak a második és harmadik eljárást tartja elképzelhetőnek. De miként lehet összeegyeztetni a németekhez fűződő viszonytal — mely ugyan ekkor még nem jelentette a háborúban való részvételt —, hogy Magyarország befogadja egy szövetségesével ellenséges viszonyban álló ország menekült hadifoglyait, s főképp pedig elősegítse továbbshökésüket s ezzel esetleg a szövetséges erőkhöz való csatlakozásukat? A reakció, németbarát vezérkar ezt nem is tartotta összeegyeztethetőnek, s az volt a véleménye, hogy a franciá-

^{2a}OL K 63 11/7 5487/1941.

³HM 21 3558 cs. 53167/1940.

kat ki kell adni a németeknek.⁴ A külügyminisztérium azonban csak annyiban volt hajlandó álláspontján módosítani, hogy miután Magyarország nem semleges állam, nem elegendő a tartózkodási hely kijelölése, hanem szigorúbb őrizet alatt, zárt helyen, lengyel katonai internáló táborban kell elhelyezni a francia menekülteket,⁵ továbbszökésüket pedig meg kell akadályozni.

Az 1941 elejétől már nagyobb számban érkező francia menekültek a selypi lengyel tiszti internálótáborba kerülnek, s ugyanazok a rendelkezések vonatkoznak rájuk, mint a lengyelekre.⁶

A magyar kormányok elvi álláspontja a francia hadifoglyok befogadásával kapcsolatban nem változik a háború során. Mint majd látni fogjuk, a magyar kül- és belpolitika változásai azonban a francia menekültek tényleges helyzetére — pozitív és negatív irányban is — hatással lesznek.

1941-ben Magyarország helyzetében döntő változás következett be, a tengelyhatalmak oldalán bekapcsolódott a háborúba. 1941 áprilisában részt vett a Jugoszlávia elleni német agresszióban, s június 27-én hadat üzent a Szovjetunió-nak.

A francia hadifoglyok nagyobb számban történő szökése pedig 1941 végén indult meg, amikor Magyarország már hadban állt. A németek fogságában ekkor kb. 1 millió 500 ezer francia hadifogoly szenvedett. A fegyverszüneti egyezmény ugyan tárgyalásokat helyezett kilátásba sorsukat illetően, de a vichy-i kormány tevékenységének éppen egyik legfájóbb pontja volt e tárgyalások szinte teljes eredménytelensége. Mindössze kb. 50 000 fogoly hazaengedését sikerült a háború folyamán a németektől kieszközölniük. És ha 1940 folyamán a francia hadifoglyok — legalábbis ami hazatérésük esélyeit illeti — még bizakodók, kevésbé tájékozottak az otthoni eseményekről, bíznak a verdun-i hősből, Pétain marsallban s a háború gyors befejeződésében, reményük 1941 során egyre fogy, növekszik a szökések száma. A nyugati táborokból elsősorban Svájc, a keletiekből pedig főleg Magyarország irányába menekülnek a hazatérés, később pedig a gaulle-ista erőkhöz való csatlakozás reményében.

1941 végén terjedt el a hír a német táborok francia hadifoglyai között, hogy érdemes Magyarországra szökni. A németek több röpcédulát koboztak el, mely a Magyarországra való menekülésre szólít fel s megjelöli a pontos útvonalat.⁷ 1942 nyarán már átlag heti 8—10 francia hadifogoly szökik át a magyar határon,⁸ összlétszámuk 1942-ben kb. 600-ra nő, 1943—44-ben pedig 7—800 körül ingadozott.⁹

Míg az első időkben a menekült foglyok egy részének dél felé sikerült tovább szökni, Magyarországnak a háborúba való belépése után erre már nem volt lehetőség.

1942—43-ban tehát a francia hadifoglyok megnövekedett száma határozott állásfoglalást, rendelkezéseket kívánt a magyar hatóságok részéről.

Az újabb rendelkezések pedig a franciák helyzetének jelentős könnyítéséről tanúskodnak.

A háborúba való belépéskor érthető módon megnövekedett a vezérkar befolyása, mely szigorú felügyeletet, a szabad mozgás teljes korlátozását követelte,

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ HM 21 3558 cs. 115214/1940.

⁷ OL K 63 11/7 6478/1942.

⁸ HM Békeelőkészítő.

⁹ HM 21. osztály iratai.

de a hadifoglyokkal közvetlenül foglalkozó egyes tisztviselők, így a Honvédelmi Minisztérium 21. osztályának vezetője, a külügyminisztériummal egyetértésben, már ekkor is a lehetőségekhez mérten mérsékeltebben alkalmazta a kapott utasításokat. Mint már említettük, az első két évben a francia menekültek lengyel tiszti táborokban nyertek elhelyezést, velük egyenlő illetményben részesültek, s ezen felül rendszeres támogatást élveztek a francia követségtől. A táborok azonban egyre zsúfoltabbakká váltak, a franciák jobb anyagi helyzete kiélezte az ellentéteket a lengyel és francia menekültek között.

1942 októberében külön francia tábor felállítását határozták el, egy Balaton parti üdülőhelyen, Balatonbogláron, ahol a francia menekültek lényegesen jobb körülmények között, a fürdőhely legjobb szállodáiban s a környező villákban nyertek elhelyezést.^{9a}

A németek figyelme — akik addig csak a nagyszámú lengyel menekült befogadása s főleg továbbszökése miatt tiltakoztak — a növekvő számú francia menekült felé fordult. 1942 végén több ízben követelik, hogy egyrészt Magyarország ne engedje meg a hadifoglyok átszökését, másrészt pedig a már átjutottakat szolgáltatassák ki. A németeket alapvető kérdésekben többnyire készségesen kiszolgáló magyar kormány a menekültek ügyében nem engedett. Arra való hivatkozással, hogy a német követelés csak a Magyarországgal hadban álló országok hadifoglyaira, valamint a szökések megakadályozására vonatkoztatható — a kérést megtagadta. (Meg kell jegyeznünk, hogy a szovjet hadifoglyokkal, néhány kivételtől eltekintve, Magyarország a vele hadban álló országok, az USA, Anglia és a Szovjetunió menekült hadifoglyait sem szolgáltatatta ki.) Az egyetlen intézkedés, amit német követelésre foganatosítottak: utasítás a határ fokozottabb védelmére.¹⁰ Rövid időre mintha csökkenő tendenciát mutatna a menekültek száma — ez a téllal is magyarázható —, s adatainkban két esetben arról is történik említés, hogy hat francia menekültet a határvédő szervek visszaadtak a németeknek.¹¹ Ez a tény, valamint Pierre Godefroy visszaemlékezései és az 1943 végi honvédelmi minisztériumi utasítás, melyet alább ismertetünk, arra engednek következtetni, hogy kezdetben a határtól 25 km-es körzetben elfogott hadifoglyokat általában visszakisérték a határra és átadták őket a németeknek.

1943 közepétől azonban a magyar szervek — elsősorban a külügyminisztérium — egyre határozottabb állásfoglalásával találkozunk. Mint a külügyminisztérium egy erélyes hangú átírata leszögezi, a kiszolgáltatás „a magyar kormány erre vonatkozó ismételt leszögezett álláspontjával is éles ellentétben áll”.¹² 1943 végén a Honvédelmi Minisztérium utasítja a határőrző szerveket, hogy a határvonal közelében elfogottakat sem adhatják ki a németeknek, megtilt mindenfajta önhatalmú eljárást, s határozottan leszögezi, hogy „az ország területén bárhol őrizetbe vett hadifoglyok menedékjogot élveznek”.¹³ Minden francia menekültet kihallgatás céljából a területileg illetékes hadtestparancsnokságra kellett kísérni, innen pedig Balatonboglárra vitték őket. A Vichy-Franciaországgal kötött szerződés értelmében a francia követség — személyesen előbb de Mierry, majd 42 végétől Hallier ezredes katonai attasé — széles jogkörrel rendelkezett, állandó kapcsolatban állt a HM 21. osztályával s személyesen a menekültekkel. Több ízben

^{9a} Pierre Godefroy: *Comme la feuille au vent. (Un Normand dans le pays des Tziganes)* Paris. 1947.

¹⁰ OL K 63 11/7 6478.

¹¹ OL K 63 11/7 8325/1943.

¹² OL K 63 11/7 — 1943.

¹³ HM 78 321/el.n. 21—1943. sz. rendelet.

meglátogatta a táborokat, s minden fegyelmi büntetést neki kellett jóváhagynia, később a hadifoglyok munkavállalása is rajta keresztül történt. Büntetésre szinte kizárólag szökések miatt került sor. Az ország területéről való szökési kísérlet, vagy a munkahely engedély nélküli elhagyása két héttől három hónapig terjedő zárt internálást vont maga után a komáromi katonai büntető táborban. A francia menekültek szabad mozgását fokozatosan szinte teljesen korlátlanná tették. Lakhelyük területén nem volt korlátozva, engedéllyel pedig az ország bármely részébe utazhattak a határvidék kivételével.

A francia hadifogly menekültek helyzetének változásán is világosan kitalálható a magyar külpolitikai vonalvezetés 1942—43-ban bekövetkezett módosulása. A háború menetében a szövetséges koalíció javára bekövetkező fordulatok, előbb az észak-afrikai szövetséges partraszállás 1942 novemberében, majd a sztálingrádi német vereség, s ennek keretében a magyar hadsereg katasztrofális pusztulása Voronyezsnél, a háborúból való kiugrás gondolatát érleli meg a magyar vezető körökben. Sorozatos — kudarcba fulladó — béketapogatódzások indulnak meg a nyugati szövetségesek felé.

A menekültek helyzetének további javulását jelentette, hogy a magyar szervek 1942—43 folyamán egyre inkább ösztönözték a francia hadifoglyok munkavállalását. Miután 1942 őszétől az országból való továbbjutás gyakorlatilag lehetetlenné vált, számolni kellett az ide menekült idegen állampolgároknak a háború végéig való itt-tartózkodásával. A 7—800 francia hadifogly munkábaállításánál kétségtelenül közrejátszott a háború következtében fellépő munkaerőhiány, s a magyaroknál jobban kvalifikált francia munkások igen keresettek voltak a munkaadók körében. Biztonságosabbnak is tűnt, ha az ország területén szét-szóródnak, mintha a táborban összegyűjtve tartózkodnak továbbra is. A franciák is szívesebben vállaltak munkát, a boglári élet zártságát, a tétlenséget — bár egy fürdőhely elegáns szállodájában „nyaraltak” — általában szívesen cserélték fel egy fővárosi munkahellyel. Kezdetben szinte minden francia menekült egyszerűen anyanyelvéből élt, francia tanár volt. Ki a középkori francia irodalmat, ki a nyelvtant, ki pedig még az argot-t is tanította ráadásként. 1942 végétől szervezik az ipari — elsősorban hadiüzemekké nyilvánított gyárakban, műhelyekben — történő elhelyezéseket. Míg a lengyel menekültek jó részét mezőgazdasági munkára alkalmazták, addig a franciáknak csak kis száma dolgozott falun. 1943 februárjában az Iparügyi Minisztérium kért kimutatást a még nem dolgozó, a boglári táborban tartózkodó ipari munkásokról. Ekkor már csak 18 nem foglalkoztatott ipari munkás volt a boglári táborban. a munkaadók pedig egyre ostromolták a táborparancsnokságot francia munkaerőért. A munkát vállalt francia hadifoglyok nagyobb száma szükségessé tette a munkavállalás szabályozását. A rendelkezés előírta, hogy a francia munkásokra munkabér, biztosítás stb. tekintetében ugyanolyan szabályok érvényesek, mint a magyar munkásokra. Munkára nem kötelezhetők, szabadon választhatják meg munkahelyüket, de a munkavállalás, munkahelyváltoztatás csak a táborparancsnokságon, illetve a HM 21. osztályán és a francia követségen keresztül történhetett.¹⁴ A francia katonai attasé ajánlotta a munkahelyeket, ő kért munkahelyváltoztatási engedélyt a hadifoglyok nevében, vagy pedig közvetlenül a táborparancsnoksághoz érkeztek a munkaerő iránti kérelmek, amely azután jelentést tett a francia követségnek és a HM 21. osztályának a munkaerő kiadásáról. Több esetben fordult elő engedély nélküli munkahelyváltoztatás, ami szökésnek minősült és gyakran vont büntető

¹⁴ I.d. HM 21. oszt. iratai.

internálást maga után, de sokszor elmaradt a büntetés, s elfogadták azt az indokot, hogy a francia menekült szakképzettségének megfelelőbb munkát talált, de volt munkaadója nem akarta elengedni. Súrúldások nem annyira a munkaadókkal fordulhattak elő, akik a munkaerőhiány miatt, de jól képzettsége révén is igényelte a francia munkaerőt, mint inkább a hadüzemekbe kirendelt üzemi katonai parancsnokokkal, akik politikai okokból vagy elleneztek az idegen munkaerő alkalmazását, vagy pedig hadifoglyokként akarták kezelni őket, szigorú rendszabályokat kívántak velük szemben alkalmazni. A HM 21. osztálya azonban ilyen esetekben erélyesen közbelépett a franciák érdekében, leszögezve, hogy a francia menekültek nem tekinthetők hadifoglyoknak.¹⁵

1944 januárjában összesen 680 francia menekült dolgozott: 70 a mezőgazdaságban, mindannyian legénységi állományúak, 459 az iparban (ebből 80 tiszt), 151 pedig egyéb helyen dolgozott. Nem vállalt munkát, a boglári táborban tartózkodott 122 francia.¹⁶

Az egyéb helyen dolgozók közül továbbra is a francia tanárok vezettek. Többen vállaltak állást a gödöllői francia nyelvű gimnáziumban, tanítottak az Eötvös Kollégiumban, lektorként dolgoztak a kolozsvári egyetemen, francia nevelők voltak arisztokrata és polgár családoknál, magánórákat adtak. Országszerte ugrásszerűen megszorodott az Alliance Française-ek száma. Néhányat a francia menekültek közül két kulturális-tudományos folyóirat, a francia nyelven megjelenő Nouvelle Revue de Hongrie és a Revue d'Histoire Comparée alkalmazott.*

Egészében tehát megállapíthatjuk, hogy a francia menekült hadifoglyokra vonatkozó hivatalos intézkedések, a velük való bánásmód alapján igen humánus volt. Azon foglyok számára, akiknek sikerült Hitler táboraiából megmenekülni, nem csupán életbiztonságot, de a háború körülményei között viszonylag kedvező életfeltételeket is biztosított a magyarországi tartózkodás. Annál is inkább, mivel a rendelkezéseket a végrehajtó minisztériumi tisztviselők rugalmasan kezelték, a gyakorlati megvalósulás során azok még veszítettek is szigorukból. A szabályok alkalmazásának ez a módja pedig nem is állt ellentétben a vezető politikai körök egy részének szándékával, de tekintettel Magyarországnak Németországhoz fűződő viszonyára természetesen lehetőleg fedezni igyekeztek ezt az akciót.

Az említett külpolitikai okokon túlmenően, a sajátos magyar belpolitikai helyzet is magyarázza a francia menekültekkel való kedvező bánásmódot.¹⁷ Az erős fasiszta befolyás ellenére, a többi Németországgal szövetséges, vagy legyőzött országtól eltérően, Magyarországon nem következik be a politikai élet teljes gleichschaltolása. Ha korlátok közé szorítva is, de működtek ellenzéki pártok — köztük a Szociáldemokrata Párt is, — ha a cenzúra által megsabottan is, de több színű volt a magyar sajtó hangja. Így az ellenzéki politikai erőknek és pártoknak lehetőségük nyílt arra, hogy a francia hadifoglyok ügyét a kormányon és a hivatalos szerveken túlmenően is felkarolják, támogassák.

¹⁵ Uo.

¹⁶ HM 21. 6823 cs 400 364/1944.

*A francia menekültek közül a zsidókat elkülönítették, s a lengyel zsidókkal közös táborban helyezték el. A francia követség tiltakozása ellenére helyzetük rosszabb volt, mint a többieké. Munkát nem vállalhattak, a szabad kijárást megvonhatták tőlük, megfosztották őket a rádióhallgatás jogától, táborlátogatások alkalmával gyakori panaszként hangzott el, hogy sok közöttük a kommunista érzelmű.

¹⁷ Ld. erről Juhász Gyula tanulmányát ugyanebben a számban.

S nem utolsósorban a francia menekültek általában igen kedvező fogadtatásban részesültek a lakosság, munkatársak, szállásadók, ismerősök részéről. Ez utóbbi kap döntő szerepet, mikor 1944. március 19-én döntő fordulat következik be Magyarországon, s az itt élő francia hadifoglyok helyzetében is. Ezen a napon a német csapatok megszállják Magyarországot. Horthy, Hitler kívánságára németbarát bábkormányt nevez ki, az ellenzéki pártokat feloszlatják, sajtójukat betiltják. Tekintettel arra, hogy az államapparátus egy részét a németek megbízhatatlannak tartották, számos tisztviselőt — köztük éppen a menekültügyekkel foglalkozókat — leváltottak vagy letartóztattak. Még így is maradtak azonban olyanok, akik a lehetőségekhez mérten menteni igyekeztek az idegen menekülteket a német és velük együttműködő magyar szervek üldözése elől.

A német megszállást követően a francia hadifoglyok helyzete gyökeresen megváltozott. 1944 márciusáig a francia menekültek biztonságban érezhették magukat az országban. Területét ugyan nem hagyhatták el, felügyelet alatt állottak, feltehető, hogy a lakosság jó részének baráti fogadtatása mellett találkoztak ellenséges megnyilvánulással is németbarát, jobboldali elemek részéről. De a háborús viszonyok ellenére személyes szabadságuk, megélhetésük, a mozgás és munkavállalás szabadsága az ország területén biztosítva volt számukra. 1944. március 19-e után mindez megváltozott. A német megszállók feltétlenül megvalósítandó célként tűzték maguk elé, hogy minden német megszállás alatt álló vagy ellenséges ország menekültjét Németországba hurcolják. Egyik első útjuk a KEOKII-ba vezetett, ahol elkobozták a külföldi nyilvántartóanyagot. A Honvédelmi Minisztérium ugyan leszögezte, hogy továbbra is érvényben maradnak a menekültekre vonatkozó rendelkezések,¹⁸ az adott körülmények között azonban nehezen lehetett azoknak érvényt szerezni. A menekültekkel foglalkozó magyar szervek és a francia követség mindent igyekezett elkövetni, hogy megelőzze a franciák német kézre jutását. Mindenkit személy szerint a legnagyobb óvatosságra intettek, a nyilvános helyek, a csoportosulások kerülésére. A németek bevonulásának híre érhető pánikot keltett a francia menekültek között. A németek követelték a boglári tábor áthelyezését, szigorúbb őrizet bevezetését, s a kötelező munkaszolgálat elrendelését. A boglári tábor áthelyezésének hírére többen megszöktek, s miután a munkahelyeken is megjelent az idegen menekülteket kereső német és magyar hatóság — gyakorivá vált a munkahelyekről történő szökés is. Sok francia hadifoglyot szökés közben fogtak el, de többet a munkahelyén tartóztattak le, vagy néha lakhelyükön keresték meg. Ezekben a drámai napokban Hallier katonai attasé sorra járta mindazokat a munkahelyeket, ahol franciák álltak alkalmazásban, s naponta jelentést küldött a HM-be a tapasztalatról. Miután vidéken biztonságosabb volt a helyzet, igyekezett a fővárosból vidékre helyezni a franciákat. Minden eltűntről értesítették a HM-et. A letartóztatottak száma kb. 100-ra tehető, de a HM közbenjárására azokat, akik magyar őrizetbe kerültek, szabadon bocsátották. A német fogságba esettek ügyében azonban hamar kiderült, hogy hasztalan bármiféle interveniálás. A HM kezdetben igyekszik kieszközölni, hogy saját hatáskörében tartóztathassa le a francia menekülteket. 1944. június 5-én Utassy Lóránd ezr. a HM 21. osztályának vezetője és Hans Ulrich Geschke Standartenführer között szóbeli megállapodás születik, melynek értelmében az idegen menekültek letartóztatása csak a HM útján történhet.¹⁹ Miután azonban hamarosan világossá válik a Gestapo előtt,

¹⁸ HM 21. 6826/1944 sz. n.

¹⁹ HM 21. 6826 493289/1944.

hogy az így foglyul ejtettek hamarosan kiszabadulnak, — a németek ezután egyáltalán nem respektálják ezt a megállapodást. Fogadni sem hajlandók a minisztérium megbizottait, akik a hadfoglyok ügyében interveniálnak. Végül annyit közölnek, hogy a letartóztatottak egy része már Németországban van, a többi sem adható ki, viszont megígérik, hogy ezentúl minden letartóztatásról értesítik a HM-et²⁰.

A német megszállás, majd a nyilas hatalomátvétel (1944. október 15.) után a magyar hivatalos szervek vagy együttműködtek a németekkel, vagy szinte semmit sem tettek a francia menekült hadifoglyok érdekében. A francia menekültek a magyar üldözöttek sorsában osztoztak: ismerőseik, munkatársaik, munkaadók, szállásadók áldozatkészségén, bátorságán mulott jórészt sorsuk.

Az idegen menekültek ügye a magyar politika félhivatalos, félillegális vonalából az ellenállás egy formájává vált. De a francia hadifoglyok is részt vállaltak az ellenállásban. Az ország felszabadítása során sokan csatlakoztak partizánegységekhez. 22 francia vett részt de Lannurien főhadnagy vezetésével a felvidéki partizánharcokban.²¹ 1944-ben Budapesten létrehozták a földalatti de Gaulle bizottságot, mely a magyar ellenállással is kapcsolatban állt. Együtt élték át az ország lakosságával Magyarország felszabadítását, majd megindultak hazafelé, a legtöbben a Szovjetunióon keresztül, Ogyesszában szálltak hajóra.

A hivatalos akták nem adnak kielégítő választ arra az izgalmas kérdésre — melyet pedig érdemes lenne vizsgálni —, hogy ez a 2—3—4 évre Magyarországra települt miniatűr francia társadalom, mely többségében a magyarok között, velük együtt élte át az ország történelmének egyik legdrámaibb szakaszát — hogyan reagált ezekre az eseményekre, milyen kapcsolatokat teremtett, milyen hatások érték, s milyeneket váltott ki, hogyan illeszkedett bele a mindennapi életbe. Sokszor hangoztatták már annak a jelentőségét, hogy háborúk során emberek százazrei, akik közül sokan addig a falujuk határát sem hagyták el, hazájuktól több ezer km-re kerülnek s idegen népeket, életformát, szokásokat ismernek meg. A második világháborúnak pedig különösen egyik legjellemzőbb vonása volt a hadifoglyok, deportáltak, menekültek óriási száma. A Magyarországra menekült francia hadifoglyok helyzete ebből a szempontból azért is érdekes, mert viszonylag szabadon mozoghattak, a lakosság életébe szervesen beleilleszkedhettek, de ugyanakkor egymással is szoros kapcsolatot tartva éltek át egy döntő történelmi periódust.

Magyarországi tartózkodásukról, tapasztalataikról, benyomásaikról bizonyos képet a hazatérésük után megjelentetett kiadványból nyerhetünk (*Refuge en Hongrie*. Paris, 1946), valamint számos újságcikkből, melyeket szintén az *Amicale des Prisonniers de guerre français évadés en Hongrie* (a Magyarországra menekült francia hadifoglyok Baráti Köre) publikált. A Kör megalakulásának elsődleges célja a Franciaországban lévő magyar hadifoglyok helyzetének megkönnyítése, hazatérésük kieszközlése volt.

A második világháború során Magyarországra menekült francia hadifoglyok története epizód csupán Magyarország világháború alatti történetében, de olyan adalék, mely jól jellemzi a hivatalos magyar külpolitika „másik vonalát”, rávilágít a belpolitikai helyzet néhány sajátos vonására, s az ezekkel kapcsolatos ellentétekre az államapparátuson belül.

²⁰ Uo.

²¹ *Képes Figyelő*, 1946. máj. 25.